

ความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกล: ดุลพินิจจากฐานคิดแบบเดอเลิซและซีเชค

Violence in Hegel's Spirit: The Deleuzian and Žižekian Judgements

ชญาณีทัต ศุภชลาศัย*

(Chyatat Supachalasai)

บทคัดย่อ

จิตวิญญาณของเฮเกลมีความรุนแรงเป็นองค์ประกอบ การพิจารณาความรุนแรงในข้อเสนอเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลสามารถกระทำได้ด้วยอาศัยฐานคิดแบบเดอเลิซและซีเชค ซึ่งระบุถึงความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลในลักษณะที่แตกต่างกัน บทความชิ้นนี้ต้องการเปรียบเทียบว่าทั้งเดอเลิซและซีเชคต่างก็สังเกตเห็นถึงความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลทั้งคู่ เพียงแต่ทั้งสองท่านมองเห็นความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลในคุณลักษณะที่ต่างกันเท่านั้น ในฐานคิดแบบเดอเลิซ จิตวิญญาณของเฮเกลจะหมายถึงความสมบูรณ์ ซึ่งกระทำควบคู่กับการปิดกั้นหรือปราบปรามความแตกต่างหลากหลาย ในทางตรงกันข้าม ฐานคิดแบบซีเชคเชื่อว่าจิตวิญญาณของเฮเกลมุ่งรื้อถอนและทำลายองค์รวม ซึ่งการทำความเข้าใจเฮเกลของซีเชคมีความโน้มเอียงไปทางการเมืองแนวมากซ์ ผสมผสานกับแนวคิดเรื่อง ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ของลากอง จนได้ข้อสรุปว่าจิตวิญญาณของเฮเกลคือ ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ และจิตวิญญาณของเฮเกลที่สุดแล้วก็คือการเมืองเพื่อโค่นล้มองค์รวม

* อาจารย์ โรงเรียนกฎหมายและการเมือง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต Email: chyatats@hotmail.com

คำสำคัญ: จิตวิญญาณ ความรุนแรง ความแตกต่างหลากหลาย องค์รวม

Keywords: Spirit, Violence, Difference, Absolute

ได้รับบทความ: 29 ธันวาคม 2561 ปรับปรุงแก้ไข: 9 มิถุนายน 2562 ตอบรับตีพิมพ์: 17 มิถุนายน 2562

Abstract

Hegel's Spirit does contain violence. To consider the implication of violence in Hegel's Spirit on the basis of Deleuzian and Žižekian judgements is not an ideal, since this consideration will identify violence in Hegel's Spirit in different ways. This article proposes that what Deleuze and Žižek shares is the violence implied in Hegel's thesis on Spirit, although they have different interpretations and understandings to the thesis. In Deleuzian judgement, Hegel's Spirit is the Absolute that prevents and suppresses difference. In contrast, a Žižekian judgement takes the Hegelian Spirit as a desire to destitute and let the Absolute to fall down. Žižek's understanding of Hegel's Spirit directs to Marxian politics in concert with Lacan's 'the Real' concludes that Hegel's Spirit is the Real and Hegel's Spirit is the politics desiring to overthrow the Absolute.

บทนำ

บทความชิ้นนี้ต้องการเปรียบเทียบการทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณ (Spirit) ของก๊อทท์ฟรีท วิลเฮ็ล์ม ฟรีดริช เฮเกิล (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) จิล เดอเลิซ (Gilles Deleuze) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส และ สลาวย ชีเชค (Slavoj Žižek) นักปรัชญาชาวสโลวีเนีย การทำความเข้าใจจิตวิญญาณของเฮเกิลผ่านฐานคิดแบบเดอเลิซและซีเชคมีความเหมือนกันตรงที่ว่านักคิดทั้งสองท่านต่างก็ระบุถึงความรุนแรงที่เป็นส่วนประกอบในแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกิลเช่นกัน เพียงแต่เป็นความรุนแรงที่ต่างรูปแบบกันเท่านั้น ดังนั้น ข้อเสนอหลักของบทความ ก็คือหากเริ่มต้นทำความเข้าใจจิตวิญญาณของเฮเกิลจากฐานคิดที่นิยมพหุภาคแบบเดอเลิซ จะพบว่าแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกิลคือองค์รวมที่ปิดกั้นความหลากหลายและมีแนวโน้มที่จะปราบปรามความแตกต่างหลากหลายเหล่านั้น ซึ่งการที่จิตวิญญาณกระทำเช่นนี้ย่อมถือเป็นความรุนแรง เพราะเท่ากับเป็นการบ่อนทำลายค่านิยมเรื่องความเสมอภาคและการดำรงอยู่ของความแตกต่างหลากหลายของความคิดต่าง ๆ ในทางตรงกันข้าม การทำ

ความเข้าใจจิตวิญญาณของเฮเกลโดยซิเซค ระบุว่าจิตวิญญาณแท้จริงแล้วคือสิ่งที่ปรารถนาหรือถอนและแข่งข้อกบองค์กรวม จิตวิญญาณของเฮเกลจึงถือว่ามีความรุนแรงในลักษณะที่สอดคล้องกับการเมืองแนวมากซ์ (Marxian politics) ที่ต้องการโค่นล้มระบบรัฐและทุนนิยม ดังนั้น ในความคิดของซิเซค จิตวิญญาณของเฮเกลจึงไม่ใช่องค์กรวมเหมือนที่เดอเลิซเชื่อ หากแต่เป็นการเมืองในลักษณะตอบโต้และแข่งข้อกบองค์กรวม ส่วนเดอเลิซเองก็ไม่ได้มองว่าจิตวิญญาณของเฮเกลจะสัมพันธ์กับการเมืองแนวมากซ์เหมือนที่ซิเซคเชื่อเช่นกัน

เพื่อให้สอดคล้องกับข้อเสนอหลักของบทความ บทความชิ้นนี้ประกอบด้วยสองส่วน ส่วนที่หนึ่งจะเป็นการอธิบายความหมายของแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลผ่านงานเขียนต้นฉบับของเฮเกลที่ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษ พร้อมบทวิเคราะห์จิตวิญญาณของเฮเกลว่าเป็นความรุนแรงจากฐานคิดแบบเดอเลิซ ซึ่งเป็นฐานคิดที่นิยมพหุภาคและความแตกต่างหลากหลาย ส่วนที่สองจะนำเสนอการวิเคราะห์จิตวิญญาณของเฮเกลที่เชื่อมโยงเข้ากับการเมืองแนวมากซ์และแนวคิดจิตวิเคราะห์ของ ฌาคส์ ลากอง (Jacques Lacan) โดยซิเซค ซึ่งผลลัพธ์การวิเคราะห์เกี่ยวกับความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลของซิเซคจะแตกต่างกับการวิเคราะห์ของเดอเลิซ จนได้ข้อสรุปว่าการทำความเข้าใจจิตวิญญาณของเฮเกลจากฐานคิดของเดอเลิซและซิเซคมีความเหมือนกัน เพราะต่างก็ระบุถึงความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลเหมือนกัน แต่ความรุนแรงที่ทั้งเดอเลิซและซิเซคค้นพบในตัวเฮเกลนั้นมีคุณลักษณะที่ต่างกัน

จิตวิญญาณ 1: เฮเกลกับการปิดกั้นความหลากหลาย

ในหนังสือเรื่อง *Elements of the Philosophy of Right* (2012) เฮเกลอธิบายจิตวิญญาณ (Spirit) ว่าจิตวิญญาณประกอบด้วยกฎสองกฎ (1) กฎแห่งธรรมชาติ (Laws of Nature) และ (2) กฎว่าด้วยสิทธิ (Laws of Right) (Hegel, 2012, p. 11) กฎแห่งธรรมชาติ หมายถึง สิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ที่จะเข้าใจธรรมชาติผ่านแนวคิดต่าง ๆ หรือเจตคติต่าง ๆ แต่ผลที่สุดแล้ว การกระทำเช่นนั้นก็มีกคลาดเคลื่อนหรือไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่ตั้งอยู่จริงของธรรมชาติ เช่น ความปรารถนาของพระเจ้า เป็นต้น ส่วนกฎว่าด้วยสิทธิ หมายถึง สิทธิแห่งความเป็นมนุษย์ ภายใต้กฎนี้ มนุษย์มีสิทธิ

ที่จะกำหนดหรือขบคิดว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ควรเป็นอย่างไรและไม่ควรเป็นอย่างไรบนพื้นฐานแห่งเหตุผลของมนุษย์เอง กฎนี้สะท้อนถึงกิจกรรมเชิงภูมิปัญญาและการขบคิดเกี่ยวกับธรรมชาติซึ่งสะท้อนถึงจิตวิญญาณของมนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์เลือกที่จะกำหนดความจริงเกี่ยวกับสรรพสิ่งขึ้นมาโดยอาศัยสิทธิและพื้นฐานเหตุผลของตนเอง ให้ถือว่าเป็นความจริงแก่ตัวสรรพสิ่งนั้น ๆ แล้ว ภายใต้กฎนี้ สิ่งใด ๆ ก็ตามที่มนุษย์เลือกที่จะขบคิดเกี่ยวกับสรรพสิ่ง ให้ถือเป็นความจริงในตัว กฎว่าด้วยสิทธิให้คุณค่ากับความสามารถทางจิตวิญญาณและเหตุผลของมนุษย์ (Hegel, 2012, p. 13) ดังนั้น เมื่อมนุษย์ยอมรับกฎว่าด้วยสิทธิ มนุษย์แต่ละคนก็จะแข่งขันกันในการเชิงจิตวิญญาณผ่านกระบวนการการขบคิดเชิงเหตุผล เมื่อมนุษย์แข่งขันกันในการเชิงความคิดและจิตวิญญาณ ก็ย่อมเป็นที่แน่นอนว่าย่อมไม่ลงรอยกัน การแข่งขันในการเชิงจิตวิญญาณส่งผลให้มนุษย์พบกับความไม่สมานฉันท์ ความหลากหลายทั้งปวงและความขัดแย้งกันและกันย่อมเกิดขึ้นเป็นธรรมชาติแห่งภววิทยา ด้วยเหตุนี้ สิทธิความเป็นมนุษย์จึงเท่ากับการปฏิเสธความสมบูรณ์แบบของกฎแห่งธรรมชาติ เช่น ความปรารถนาที่แท้จริงของพระเจ้า ซึ่งการเข้าถึงความจริงเกี่ยวกับความปรารถนาที่แท้จริงของพระเจ้าเป็นไปไม่ได้หรือเป็นไปไดยาก (Hegel, 2012, p. 13)

ข้ออภิปรายที่เอนเอียงไปในทางกฎว่าด้วยสิทธิ ดูจะสะท้อนว่าเฮเกิลคือนักปรัชญาผู้ยอมรับเสรีนิยม การคิดเช่นนั้นอาจไม่คลาดเคลื่อนมากนัก เฮเกิลดูเหมือนจะเชื่อว่าจิตวิญญาณของมนุษย์ยืนอยู่ข้างเดียวกันกับกฎว่าด้วยสิทธิซึ่งสะท้อนอย่างเป็นรูปธรรมผ่านการขบคิดอย่างมีเหตุผล เมื่อจิตวิญญาณหลอมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเหตุผล ความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งก็จะเกิดขึ้นโดยผลลัพธ์ (Hegel, 2012, p. 20) ถ้าหากจิตวิญญาณเป็นความรู้ จิตวิญญาณก็จะเป็นความรู้ที่ยิ่งใหญ่ สามารถเข้าถึงความจริงของสิ่งต่าง ๆ ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตวิญญาณคือความทรงจำ (Hegel, 2012, p. 20) และเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ส่วนสิ่งที่ไร้ค่าคือความคิดต่าง ๆ ที่ไม่ได้ผ่านกระบวนการคิดเชิงจิตวิญญาณ จิตวิญญาณคือเงื่อนไขของการเกิดขึ้นของความรู้ที่สมบูรณ์ (Hegel, 2012, p. 20) การเกิดขึ้นของความรู้ย่อมอาศัยการขบคิดที่อยู่บนพื้นฐานของปัจจุบันและสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ถ้าหากการขบคิดไม่ได้วางรากฐานที่การเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงแล้ว การขบคตินั้นย่อมไม่ใช่ความรู้ แต่จะเป็นเพียงแค่การนำเสนอที่เป็นเพียง

แค่ความคิดเห็นที่ผ่านมาแล้วผ่านไปเท่านั้น ความรู้เกี่ยวกับปัจจุบันและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงทั้งหมดนี้ ต้องมีเหตุผลรองรับ ความรู้ต้องขึ้นตรงกับความจริงรวมถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจริงถึงแม้ว่าความรู้นั้นจะไม่ได้เข้าถึงความจริงเกี่ยวกับสรรพสิ่งและธรรมชาติทั้งหมดก็ตาม ความรู้ก็ยังจำเป็นต้องสอดคล้องกับการดำรงอยู่และความเป็นปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ความรู้ถือเป็นกิจกรรมที่หลากหลายและซับซ้อนได้อย่างไม่รู้จบ จำนวนทางการคิดใหม่ ๆ ที่เกิดจากพลังขับเคลื่อนของจิตวิญญาณนับล้านดวงย่อมงอกเงยขึ้นได้ ความคิดต่าง ๆ ย่อมอุบัติขึ้นได้อย่างเป็นอนันต์โดยผลลัพธ์

เฮเกลกล่าวชัดเจนว่าความเป็นอนันต์ทางความคิดหรือภาพลักษณ์แห่งเสรีนิยมแห่งความเป็นปรัชญาไม่ควรถูกจัดว่าเป็นแก่นของปรัชญาแต่อย่างใด (Hegel, 2012, p. 21) สำหรับเฮเกล ปรัชญามีความสัมพันธ์กับจิตวิญญาณที่อุดมด้วยภูมิปัญญา ภูมิปัญญาคือสิ่งที่สะท้อนความยิ่งใหญ่ของจิตวิญญาณ ส่วนบรรยากาศแบบเสรีนิยมสู่ความเสี่ยงที่จะทำลายปรัชญา ปรัชญาไม่จำเป็นต้องดำรงร่วมในบรรยากาศเสรีนิยม เพราะบรรยากาศเสรีนิยมแม้ระดับหนึ่งจะสะท้อนถึงการดำรงอยู่ของความหลากหลายทางความคิดก็จริง แต่ในขณะเดียวกันเสรีนิยมก็เป็นบ่อเกิดของความคิดที่ไร้คุณภาพที่ผุดขึ้นมาเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน ภายใต้บรรยากาศแบบเสรีนิยมนั้น ความคิดที่ไร้คุณภาพหลากหลายความคิดเกิดขึ้น ความคิดเหล่านั้นไม่ได้อาศัยการขบคิดผ่านจิตวิญญาณ แต่อาศัยบรรยากาศแบบเสรีนิยมเป็นข้ออ้างในการก่อตัวขึ้นมาเท่านั้น ภายใต้บริบทแบบนี้ ความคิดที่ถูกขบคิดขึ้นมาแบบหละหลวมเกิดขึ้นได้โดยง่าย ผุดโผล่ขึ้นเป็นจำนวนมากได้ง่าย ความคิดอันหลากหลายที่อุบัติขึ้นมาภายใต้บรรยากาศแบบเสรีนิยมนั้นหลายครั้งกลับเป็นรากเหง้าของความเกลียดชังซึ่งกันและกัน ส่วนหนทางที่รากเหง้าแห่งความเกลียดชังจะยุติลงได้นั้น ก็ต่อเมื่อทุกความคิดที่อุบัติขึ้นหลีกเลี่ยงให้กับความคิดที่เปี่ยมด้วยระดับปัญญาอันเป็นความสมบูรณ์ทางความคิด นั่นก็คือจิตวิญญาณ จิตวิญญาณแม้เป็นเพียงหนึ่งเดียว แต่ถ้าหากความเป็นหนึ่งเดียวนั้นสามารถเข้าทดแทนที่ความหลากหลายอื่น ๆ ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น ความคิดอื่น ๆ ที่อุบัติขึ้นมาด้วยอาศัยเงื่อนไขของความหลากหลายเป็นที่ตั้งนั้น ก็ไม่ได้เป็นอะไรอื่นนอกจากเป็นเพียงความพึงพอใจเล็ก ๆ ที่มนุษย์พึงมีเพื่อความพอใจของตนเองแบบชั่วคราวเท่านั้น (Hegel, 2012, p. 21) จิตวิญญาณคือความคิดอันอุดมด้วยภูมิปัญญา มีความสมบูรณ์เป็นที่ตั้ง

จิตวิญญาณย่อมถือเป็นเหตุผล เป็นภูมิปัญญาหนึ่งเดียวที่สังเคราะห์ผ่านสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เฮเกิลจึงสรุปเป็นคำพูดสั้นๆว่า ‘สิ่งที่มีเหตุผลคือสิ่งที่แท้จริงและสิ่งที่แท้จริงก็คือเหตุผล’ (Hegel, 2012, p. 20) การที่เฮเกิลกล่าวเช่นนี้ เพราะเขาต่อต้านพวกเสรีนิยมที่ระดับความคิดนั้น มักอาศัยความหลากหลายเป็นข้ออ้างทางความคิดเท่านั้น ซึ่งความคิดเหล่านั้นไม่อาจเทียบชั้นกับความคิดที่อุดมด้วยจิตวิญญาณที่วางอยู่บนหลักเหตุผล

เฮเกิลเชื่อว่าภูมิปัญญาหรือจำนวนปริมาณความคิดต่าง ๆ ที่ก่อตัวขึ้นในบรรยากาศแบบเสรีนิยม ไม่ได้เป็นมรรควิธีเพื่อการเข้าถึงความจริงสูงสุด ส่วนความสัมพันธ์ทางความคิดนั้น สื่อใจความถึงจิตวิญญาณและเจตจำนงหนึ่งเดียวที่ทำหน้าที่เป็นแม่แบบให้กับภาวะวิสัยของมนุษย์ซึ่งดูจะเชื่อถือได้มากกว่า (Hegel, 2012, p. 20) ความคิดส่วนใหญ่ของคนในโลกสมัยใหม่ถือเป็นเพียงแค่จิตสำนึกหนึ่งที่ขาดความสมบูรณ์แบบ (Hegel, 2012, p. 55) ส่วนสัจธรรมหรือความจริงสูงสุดถือเป็นสากลและการหลุดพ้น (Hegel, 2012, p. 52) ความสัมพันธ์ทางความคิด ซึ่งหมายถึงคุณภาพอันสูงส่งของจิตวิญญาณที่สมบูรณ์แบบ จึงไม่ใช่ความหลากหลายและไม่จำเป็นต้องธำรงร่วมกับความหลากหลายในบริบทแบบเสรีนิยม จิตวิญญาณคือความสัมพันธ์ทางความคิดที่ถูกยกระดับขึ้นมาเป็นภาวะวิสัย อันหมายถึงการกลายเป็นแม่แบบ เป็นกติกากลายเป็นแบบแผนที่ไม่ลำเอียงของสังคม จิตวิญญาณขั้นสูงเช่นนี้จึงมีความเป็นสากล เป็นภูมิปัญญาความรู้ที่มีระดับ เป็นเอกภาวะ เป็นการหลุดพ้นจากอวิชชาและเป็นความแน่นอนสูงสุดของจิตวิญญาณ อนึ่ง ความจริงสูงสุดถือเป็นสิ่งที่เหนือกว่าแค่ความพอใจทางอารมณ์ (Hegel, 1979, p. 4) และเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่ามันเทศใด ๆ ทั้งปวงที่มนุษย์สร้างขึ้น (Hegel, 1979, p. 6)

จิตวิญญาณคือข้อตรงข้ามกับความคิดอันหลากหลายที่สะท้อนถึงพหุภาคของปวงอัตวิสัย กระนั้น การสังเคราะห์ความคิดของอัตวิสัยยังขาดซึ่งสัจธรรมและความเป็นสากล เฮเกิลจึงให้ข้อเสนอแนะว่าสิ่งที่ปวงอัตวิสัยพึงกระทำได้ ก็คือจงทลายจิตวิญญาณของตนเองที่ไม่สมบูรณ์แบบนั้น ให้เหลือเป็นเพียงตัวอืดตาที่ว่างเปล่าบริสุทธิ์ (pure empty ‘I’) พร้อมทั้ง ‘อ้าแขน’ ยอมรับจิตวิญญาณที่มีความเป็นสัจธรรมสากลนั้น ๆ เช่น จิตวิญญาณของรัฐ ซึ่งสำหรับเฮเกิล รัฐถือเป็นจิตวิญญาณอันประณีต (Hegel, 2012, p.57) จากการที่เฮเกิลเชื่อในคุณค่าของจักรวรรดิปรัสเซีย เฮเกิลจึงเชื่อว่า

จิตวิญญาณของรัฐเปี่ยมด้วยพลังแห่งความดีงามและความเป็นสากล หากยอมรับความจริงข้อนี้ได้ เพียงเท่านั้นการขัดเกลาความคิดของมนุษย์ที่กระจัดกระจายไร้ระเบียบโดยอาศัยระบบรัฐที่เป็นจิตวิญญาณสูงสุดก็จะเกิดขึ้น ตัวอัตวิสัยอันหลากหลายที่มีรากฐานมาจากเสรีนิยมและรัฐอันเป็นจิตวิญญาณบริสุทธิ์ก็จะบรรจบกัน (Hegel, 2012, p. 57) เมื่อทั้งสองอย่างนี้ได้แก่อัตวิสัย (ความหลากหลายที่เป็นอนเอกอนันต์) และภาวะวิสัย (ความจริงสูงสุดอันสะท้อนถึงความเป็นหนึ่งเดียวที่เป็นสากลของรัฐ) ยอมรับซึ่งกันและกันหรือบรรจบกันและกันได้ อัตวิสัยและภาวะวิสัยก็จะเป็นข้อตรงข้ามกันอีกต่อไป (Hegel, 2012, p. 6)

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า ความคิดต่าง ๆ ของมนุษย์เติบโตขึ้นท่ามกลางความหลากหลายและความกระจัดกระจาย แต่เมื่อยามใดก็ตามที่จิตวิญญาณที่มีเหตุผลชอบธรรมสูงสุดผุดขึ้น ก็จะเป็นเหตุให้ความคิดต่าง ๆ ยอมรับจิตวิญญาณอันสูงสุดนั้น เฮเกลเชื่อมั่นว่า รัฐ (state) คือรูปธรรมแห่งจิตวิญญาณที่เหนือกว่าสิ่งอื่น ๆ (Hegel, 2012, p. 21) ในขณะที่ความคิดของปวงชนและปัจเจกชนทั้งหลายถูกเฮเกลสับประมาทว่าเป็นเพียงความคิดที่ไร้ค่า ไร้คุณภาพ และเป็นเพียงไม้ประดับทางความคิด ซึ่งยากที่จะได้รับการจัดตั้งให้เป็นรากฐานทางความคิดหากเทียบกับจิตวิญญาณของรัฐ ดังนั้นจึงเป็นการยากที่จะจัดตั้งให้ความคิดที่ไร้คุณภาพเหล่านั้นเป็นภาวะวิสัย มิพักต้องเอ่ยถึงความเป็นไปได้ยากในทัศนคติของเฮเกลที่จะยอมรับความคิดที่ไร้คุณภาพของมวลชนให้กลายเป็นความจริงสูงสุด ข้อความตรงนี้ส่งผลให้ไม่มีอะไรต้องเคลือบแคลงอีกต่อไปเลย ว่าเฮเกลปฏิเสธความคิดอันไร้ระเบียบของมวลชนและหันไปให้การยอมรับจิตวิญญาณของรัฐอย่างเต็มตัว จิตวิญญาณของรัฐที่โดดเด่นและวางตระหง่านอยู่ตรงหน้า เรียกร้องให้ความแตกต่างหลากหลายของความคิดอื่น ๆ ที่ไร้ระเบียบไหลเวียนเข้ามาบรรจบ

เมื่อเป็นเช่นนี้ อัตวิสัยอื่น ๆ จึงต้องละทิ้งความเป็นตัวตนของตนเอง พร้อมเผชิญกับข้อเรียกร้องจากรัฐในฐานะจิตวิญญาณอันสูงสุด ให้ปฏิเสธและทำลายความเป็นตัวตนที่เป็นมาของตนเอง ถ้าหากอัตวิสัยทางความคิดอันหลากหลายปรารถนาที่จะเป็นส่วนหนึ่งกับจิตวิญญาณบริสุทธิ์ และมุ่งมั่นที่จะหลอมรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับจิตวิญญาณชั้นสูงแล้วนั้น เงื่อนไขสำคัญก็คือการหยุดยั้งที่จะสร้างข้อตรงข้ามกับจิตวิญญาณของรัฐ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คืออัตวิสัยเหล่านั้นต้องทำการปฏิเสธตัวตน

ทางความคิดของตนเอง เพื่อยอมหลอมรวมเข้ากับรัฐ จุดกำเนิดของรัฐจึงเกิดขึ้นด้วยสมมุติฐานว่ารัฐคือความสมบูรณ์แบบแห่งจิตวิญญาณ และรัฐเสมือนว่ากำลังบีบบังคับหรือบีบอัดให้อัตวิสัยทางความคิดต่าง ๆ ต้องปฏิเสธตนเอง เพื่อยอมรับรัฐในฐานะจิตวิญญาณที่เหนือกว่า แม้ว่าการยอมรับจิตวิญญาณของรัฐ คือการสร้างความปรารถนาใจให้กับปวงอติวิสัยที่หลากหลาย แต่เฮเกิลก็ยอมที่จะเพิกเฉยมัน เขาเพิกเฉยความท้าทายต่อรัฐเหล่านั้น ตรงกันข้าม เฮเกิลกลับยิ่งบีบบังคับให้ปวงอติวิสัยอันหลากหลายยอมรับจิตวิญญาณของรัฐที่เป็นจิตวิญญาณสูงสุด (Hegel, 1979, p. 10)

ไม่ว่าเฮเกิลจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่เขาคิดถือเป็นความรุนแรง ความรุนแรงของเฮเกิลเกิดจากการที่เขายกย่องรัฐในฐานะจิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่และสมบูรณ์แบบซึ่งกดทับความหลากหลายของการดำรงอยู่อื่น ๆ โดยอาศัยข้ออ้างว่ารัฐคือจิตวิญญาณสูงสุด เฮเกิลยืนยันชัดเจนว่ารัฐเป็นทั้งจริยศาสตร์และมีความเป็นสากล เมื่อจิตวิญญาณของรัฐมีความเป็นสากล มีความสมบูรณ์ จิตวิญญาณของรัฐก็ถือเป็นองค์รวมที่ทำหน้าที่เป็นความจริงสูงสุดไปด้วยในตัว (Hegel, 1979, p. 11) จากมุมมองนี้ จึงนำมาสู่แนวคิดของ ‘การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงแห่งจิตวิญญาณ’ (the becoming of the spirit) ซึ่งการเคลื่อนไหวหรือ ‘becoming’ แบบเฮเกิล หมายถึง การบีบบังคับให้ความคิดที่อยู่ตรงข้ามกับรัฐยอมปฏิเสธตนเอง ความคิดเหล่านั้นต้องสร้างบาดแผลให้ตนเอง พร้อมทั้งเคลื่อนไหวเปลี่ยนความคิดของตนเอง จากที่ตนเองเคยเป็นแบบผิดพลาด เพื่อยอมรับความสมบูรณ์แห่งจิตวิญญาณของรัฐ (Hegel, 1979, p. 11) รัฐจึงเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและเป็นทั้งเป้าหมายปลายทางที่ความคิดอันหลากหลายจะไหลเข้ามาบรรจบกับรัฐ (Hegel, 1979, p. 11) ดังนั้น การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงแบบเฮเกิลจึงเป็นความรุนแรง เพราะเท่ากับเป็นการบีบบังคับให้อัตวิสัยที่เคยเป็นมาต้องยอมเสียสละตนเอง ยอมสละตัวตนของตนเอง และยอมรับรัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดเท่านั้น

จะเห็นว่า ‘becoming’ แบบเฮเกิลสัมพันธ์กับปฏิเสธนิยมของความหลากหลายและการที่ความหลากหลายให้การยอมรับจิตวิญญาณที่สมบูรณ์ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความหลากหลายเกิดการขับเคลื่อนและบรรจบกับความสมบูรณ์ที่วางเป็นจุดหมายแต่แรก ซึ่งสิ่งที่เป็นจุดหมายคือจุดจบ ที่วางผลลัพธ์ให้กับความหลากหลายเข้ามาสานสัมพันธ์กับความสมบูรณ์ของรัฐ สำหรับเฮเกิล ‘ความเป็นอันหนึ่ง’ ไม่ใช่ความ

หลากหลายและไร้ระเบียบ หากแต่หมายถึงการปรับเปลี่ยนความคิดภายในตัวฉัน เพื่อยอมรับจิตวิญญาณของรัฐที่มีความบริสุทธิ์สูงสุด รอยหยักความคิดเชิงปรัชญาเช่นนี้สะท้อนมรดกความคิดแบบอริสโตเติล (Aristotle) ที่ถ่ายทอดมาแต่บุพกาลว่ารัฐคือองค์รวมของจิตวิญญาณที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งทำหน้าที่เป็นหลักชัยของกระบวนการเคลื่อนไหว รัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดไม่ปรารถนาการเคลื่อนไหว หากแต่รอคอยการเคลื่อนไหวจากแหล่งอื่นและกาลเวลาอื่นให้เคลื่อนเข้ามายังจุดนัดพบ จนกระทั่งความหลากหลายเหล่านั้นกับความจริงสูงสุดหลอมละลายกลายเป็นเนื้อเดียวกัน เฮเกลกล่าวถึงประเด็นนี้อย่างชัดเจนใน *Phenomenology of Spirit* (1979) ว่า “การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงคือการทำให้ตัวมันเองและคือปฏิเสณิยมอันบริสุทธิ์ที่สุด” (Hegel, 1979, pp. 11 - 12) ซึ่งหมายถึงการที่ความหลากหลายต่าง ๆ เคลื่อนที่ออกจากตัวมันเอง เพื่อมุ่งเข้าหารัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุด

ด้วยเหตุนี้ ‘becoming’ แบบเฮเกลจึงไม่ได้สะท้อนค่านิยมแบบประชาธิปไตยเสรี ไม่ได้สะท้อนศรัทธาต่อพหุภาค และไม่ได้สะท้อนเรื่องความแตกต่างหลากหลาย หากแต่ ‘becoming’ แบบเฮเกลคือการจัดลำดับชั้นความคิดระหว่างความคิดที่ไร้คุณภาพและความคิดที่มีคุณภาพ ซึ่งนั่นก็คือจิตวิญญาณสูงสุด ความคิดที่ไร้คุณภาพที่มีอยู่หลากหลาย ต้องทำลายตนเองเพื่อหลอมเข้าเป็นส่วนหนึ่งกับจิตวิญญาณสูงสุด ตรรกะเช่นนี้ของเฮเกลดูเหมือนว่าเฮเกลมีความปรารถนาต่อจุดจบทางประวัติศาสตร์ เฮเกลไม่ได้ปรารถนาทางเลือกใหม่ๆทางประวัติศาสตร์ เพราะรัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดสามารถแปรสภาพกลายเป็นระบบและเป็นสถาบันการเมืองอันยิ่งใหญ่ด้วยตัวมันเอง (Hegel, 1979, p. 14) เฮเกลเขียนว่า

ความจริงสูงสุดคือความแท้จริงในฐานะที่เป็นระบบหรือเป็นสารัตถะอันเป็นแก่นแท้ของตัวตน ซึ่งการถ่ายทอดของมันนั้นอยู่ในรูปของความสมบูรณ์ในฐานะจิตวิญญาณสูงสุด จิตวิญญาณสูงสุดคือความจริง คือแก่น หรือนั่นก็คือเป็นสิ่งที่อยู่ในตัวมันเอง มันเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กับตัวเองและเป็นความแน่นอน มันคือภาวะที่เป็นอื่นและเป็นภาวะที่เป็นเพื่อตัวมันเอง ซึ่งตั้งในความแน่นอน มันเป็นภาวะที่เป็นทั้งเพื่อตัวมันเองและเป็นจริงในตัวเอง มันคือ

สารัตถะทางจิตวิญญาณที่มีการหล่อหลอมองค์ประกอบอื่น ๆ เข้ามาไว้ที่ตัวมัน (Hegel, 1979, p. 14)

จากประโยคข้างต้น จะเห็นว่าจิตวิญญาณสูงสุดคือสารัตถะที่แน่นอน ส่วนความคิดอื่น ๆ ที่ตรงกันข้ามกับจิตวิญญาณสูงสุด ก็จะมีคามเห็นว่าจิตวิญญาณสูงสุดคือความเป็นอื่น/ไม่ใช่พวกตน อย่างไรก็ตาม การมองว่าจิตวิญญาณสูงสุดคือความเป็นอื่น จะเกิดขึ้นในระยะแรกเท่านั้น เพราะต่อมาจิตวิญญาณสูงสุดในฐานะสิ่งที่ดำรงตนในฐานะความสมบูรณ์แบบ ก็จะรอคอยให้ความหลากหลายอื่น ๆ ที่ไร้คุณภาพทางความคิด หลอมตัวเข้าหามัน ดังที่เฮเกลมองว่าปัจเจกบุคคลโดยธรรมชาติความคิดของพวกเขา นั้นต้องเรียกได้ว่าเข้าข่ายได้รับการศึกษาและไร้เดียงสาเลยทีเดียว (Hegel, 1979, p. 16) เฮเกเลีย่นว่า “ปัจเจกชนเพียงหนึ่งเดียวคือจิตวิญญาณที่ไม่สมบูรณ์” (Hegel, 1979, p. 16) ส่วนจิตวิญญาณที่มีความแน่นอนเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งในที่นี้หมายถึงจิตวิญญาณแห่งรัฐ จะทำหน้าที่แผ่ขุมพลังของมันอย่างกว้างใหญ่ไพศาล และเข้าขัดเกลาความไม่สมบูรณ์แบบทางความคิดของเหล่าปวงชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือในขณะที่จิตวิญญาณสูงสุดเป็นทุกสิ่งอย่าง ความคิดอันไร้คุณภาพทั้งหลาย ที่ล้อมรอบมันก็ไม่ได้เป็นอะไรอื่นเสีย นอกจากจะเป็นเพียงแค่เงาราง ๆ ที่รอคอยวันที่จะจางหายไปเท่านั้น (Hegel, 1979, p.16) ดังที่เฮเกลพรรณนาว่า “หากพิจารณาจากปากฝั่งของจิตวิญญาณอันเป็นสากล แล้วนั้น ตัวมันไม่ได้เป็นอะไรอื่นเลยนอกจากความเป็นจิตสำนึกให้กับตัวมันเอง... เป็นการสะท้อนซึ่งความเป็นตัวมันเองได้ภายในตัวเอง” (Hegel, 1979, pp. 16 - 17) ดังนั้น รัฐคือจิตวิญญาณสากลที่ไม่ต้องเคลื่อนเปลี่ยนใด ๆ อีก เพราะรัฐสามารถตั้งตน ‘เป็นจิตสำนึกให้กับตัวมันเอง’ ส่วนความคิดอันไร้คุณภาพอื่น ๆ ก็ยังต้องเคลื่อนไหวหรือเคลื่อนที่เพื่อแสวงหาจุดจบที่ลงตัวของมันต่อไป อย่างไรก็ตาม ถ้าหากตัวมันไม่บรรจบกับรัฐ ตัวมันก็จะแยกออกจากรัฐและพร้อมจะตั้งคำถามวิพากษ์รัฐ

เฮเกลกล่าวคำว่า ‘การสมทานเข้ากับการปฏิเสธตนเอง’ (tarrying with the negative) หมายถึง การเรียกร้องให้ความคิดที่ไร้คุณภาพเสียสละความเป็นตัวของตนเองที่เคยเป็นมา เพื่อเคลื่อนตัวหรือวิวัฒน์ตนเข้าหาความสมบูรณ์แบบ จนบรรลุซึ่ง ‘ความยิ่งใหญ่แห่งตัวตน’ (Subject) (นัยยะนี้ S เขียนด้วยตัวใหญ่) ‘ตัวฉัน’ ในฐานะความคิดที่ไร้คุณภาพจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนสารัตถะภายใน ‘ตัวฉัน’ เพื่อให้ ‘ตัวฉัน’

บรรลุซึ่งความยิ่งใหญ่แก่ตัวตนของตนเอง ที่สุดแล้วความแตกต่างหลากหลายก็จะหลอมรวมเป็นหนึ่งกับรัฐในฐานะจิตวิญญาณสากลและแล้วความแตกต่างหลากหลายที่เคยเกิดขึ้นก็จะมลายหายไปที่สุดในที่สุด กลายเป็นจุดจบประวัติศาสตร์ในที่สุด ไม่มีการเคลื่อนไหวใด ๆ เกิดขึ้นอีก (Hegel, 1979, p. 21) จนสรุปได้ว่าความคิดเกี่ยวกับ ‘ความยิ่งใหญ่แห่งตัวตน’ หรือ Subject ของเฮเกลถึงที่สุดแล้วก็คือการกดทับและไม่ยอมรับพหุภาคแห่งความหลากหลาย (multiplicities) เรายืนยัน

แม้งานเขียนของเฮเกลจะไม่ได้กล่าวถึงความรุนแรงโดยตรง ผู้เขียนเสนอว่าเฮเกลอาจไม่รู้จักตัวเลว่วาวิธีคิดที่กำหนดให้รัฐเป็นจิตวิญญาณสูงสุดหรือเป็นความสมบูรณ์ของเขานั้น แท้จริงแล้วก็คือห้วงแห่งความคิดที่เป็นบ่อเกิดของความรุนแรงเป็นอย่างน้อยสองประการ

ประการแรก สมมติฐานที่ให้รัฐมีจิตวิญญาณเหนือกว่าความคิดอื่น ๆ ตามที่เฮเกลเสนอมานับว่ามีอิทธิพลต่อนักภูมิรัฐศาสตร์ชาวเยอรมันอย่าง ฟรีดริช แรทเซล (Friedrich Ratzel) ผู้คล้อยตามแนวทางของเฮเกลว่ารัฐคือจิตวิญญาณสูงสุด แรทเซลเชื่อว่ารัฐคือพื้นที่ที่มีชีวิตชีวาที่สามารถรองรับวิถีชีวิตทางการเมือง ทางวัฒนธรรม และความจงรักภักดีจากประชาชน ซึ่งทั้งหมดนี้คือเงื่อนไขสำคัญต่อการพัฒนาชาติให้ยั่งยืน (Lebensraum) (Smith, 1980, pp. 51 - 68) แรทเซลมีข้อเสนอให้รัฐเยอรมันในฐานะจิตวิญญาณอันยิ่งใหญ่ แผ่พละนาภาพทั้งทางด้านพรมแดนและวัฒนธรรมไปยังดินแดนอื่น ๆ (Ruam-motiv) จะเห็นว่าวิธีคิดที่สืบทอดมาจากเฮเกลส่งผลต่อสมมติฐานของแรทเซลว่ารัฐเปรียบเสมือนองค์อินทรีย์ที่มีชีวิต ความมีชีวิตชีวาของรัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อรัฐได้รับความผูกพันและความเคารพจากประชาชน ประชาชนคือพวกที่มีความคิดด้อยค่า ส่วนรัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดคือสิ่งที่ประชาชนต้องยอมรับ ประชาชนต้องพร้อมจะมอบชีวิตให้รัฐเพื่อที่รัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุดจะขัดเกลารัฐให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ

นอกจากนี้ ความรุนแรงในความคิดแบบเฮเกลที่แบ่งแยกจิตวิญญาณสูงสุดกับความคิดของประชาชน ที่เฮเกลเชื่อว่าไร้คุณค่า ยังส่งผลต่อความเชื่อของนักคิดทางการเมืองรุ่นหลัง ๆ อย่าง มักซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมวิทยาการเมืองผู้มีความเชื่อว่าความรุนแรงที่สถาปนาโดยประชาชนย่อมไร้ค่า ส่วนความรุนแรงที่สถาปนาโดย

จิตวิญญาณชั้นสูงหรือรัฐคือความชอบธรรม จิตวิญญาณชั้นสูงหรือรัฐมีความประเสริฐพอที่จะสถาปนาความรุนแรงที่ชอบธรรม จึงไม่แปลกว่าอิทธิพลความคิดของเฮเกิลส่งผลต่อเวเบอร์ในเรื่องของความรุนแรงที่ผูกขาดโดยรัฐ (Gewaltmonopol des Staates) (Weber, 2015, pp. 129 - 198) จะเห็นว่า การขบคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกิลคือการให้ท้ายความรุนแรงโดยรัฐและเป็นการทำลายค่านิยมแห่งความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งเป็นค่านิยมแห่งยุคสมัยใหม่ แกมวิถีคิดของเฮเกิลยังมีอิทธิพลต่อการเขียนความรุนแรงเพื่อรัฐของนักคิดคนอื่น ๆ เช่น แรทเซล เวเบอร์ อีกด้วย

ประการที่สอง ความคิดของเฮเกิลคือการปิดกั้นความแตกต่างหลากหลาย ความคิดของเขาดูแคลนการกำเนิดขึ้นของพหุภาคทางความคิดต่าง ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ไร้คุณภาพ มิหนำซ้ำพหุภาคทางความคิดเหล่านี้ยังต้องพร้อมยอมรับรัฐในฐานะจิตวิญญาณที่ยิ่งใหญ่ ข้อคำนึงตรงนี้ของเฮเกิลจึงสวนทางกับนักคิดอย่าง จีล เดอเลิซ (Gilles Deleuze) นักปรัชญาฝรั่งเศส ผู้ศรัทธาในวิถีคิดแบบพหุภาคและความแตกต่างหลากหลาย เดอเลิซศรัทธาวิถีคิดแบบพหุภาคอย่างชัดเจนในหนังสือเรื่อง *Nietzsche and Philosophy* (2006) เดอเลิซยกย่องฟรีดิช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche) เดอเลิซมองว่านิทเช่เลื่อมใสพหุภาค พหุภาคควรเป็นจุดกำเนิด จิตวิญญาณแห่งรัฐไม่ควรเป็นจุดกำเนิด แต่ควรถูกมองเสียใหม่ว่าเป็นแหล่งบ่มเพาะเผด็จการ ดังนั้น พหุภาคคือการทำลายจุดกำเนิดและพยายามนำเสนอให้ตนเองกลายเป็นจุดกำเนิดเสียเอง สำหรับเดอเลิซ นักคิดอย่างนิทเช่คือผู้ที่เชื่อว่าไม่มีสิ่งใดที่จะปราศจากผัสสะที่หลากหลาย ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ ประกอบด้วยผัสสะที่หลากหลาย แก่นของสรรพสิ่งต่าง ๆ ถึงที่สุดแล้วก็คือความเป็นเอกเทศที่ดำรงท่ามกลางความหลากหลาย (Deleuze, 2006, p. 4)

ในขณะที่ภาวะปฏิเสธนิยมในฐานะความคิดแบบเฮเกิลคือการเรียกร้องให้ความคิดที่ไร้คุณภาพต้องเสียสละความเป็นตนเองเพื่อน้อมยอมรับรัฐในฐานะจิตวิญญาณสูงสุด ดังที่เฮเกิลเรียกว่าเป็น ‘tarrying with the negative’ แล้วนั้น ภาวะปฏิเสธนิยมของนิทเช่ไม่ได้หมายถึงการที่ความคิดต่าง ๆ ต้องเสียสละตนเองเพื่อน้อมยอมรับจิตวิญญาณที่เหนือกว่าอย่างที่เขาเชื่อ แต่หมายถึงการทำลายสิ่งใดก็ตามที่พยายามสร้างตนให้เป็นจุดกำเนิดของสรรพสิ่ง ทั้งนี้เพื่อยืนยันความเป็นธรรมชาติของความแตกต่างหลากหลายทั้งปวง และเพื่อบรรลุถึงความเบิกบานใจของสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่การ

ดำรงอยู่ของมันไม่ควรถูกเรียกร้องให้เสียสละอะไรเลย โดยผลลัพธ์แล้ว ภาวะปฏิเสธนิยมในแบบของนิชเซจึงสัมพันธ์กับความหลากหลายในสองด้าน ด้านที่หนึ่ง ก็คือความหลากหลายเข้าหลายจุดกำเนิดที่วางรากฐานไว้ก่อนหน้านั้นนานแล้ว เพื่อที่อีกด้านหนึ่ง ก็คือการที่ความหลากหลายจะทำหน้าที่เป็นจุดกำเนิดเสียเอง ดังที่เดอเลิซเขียนว่า “ภาวะปฏิเสธนิยมไม่ได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ แต่มันคือการปฏิเสธที่จะร่วมมือกับจุดกำเนิดเพื่อที่ความก้าวร้าว [ของความหลากหลาย] จะยืนยันซึ่งการดำรงอยู่ของมันเอง” (Deleuze, 2006, p. 3) ภาวะปฏิเสธนิยมแบบนิชเซคือการทำลายจิตวิญญาณสูงสุดอันหมายถึงรัฐเพื่อสวนไว้ซึ่งความสำราญใจของความแตกต่างหลากหลาย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ภาวะปฏิเสธนิยมแบบนิชเซคือการปฏิเสธจุดกำเนิด เพื่อยืนยันว่าความหลากหลายคือความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น สิ่งที่ต้องเสียสละไม่ใช่พหุภาคหรือความคิดที่ถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับความหลากหลาย หากแต่เป็นจิตวิญญาณสูงสุดที่ประพัตติตนเป็นจุดกำเนิดของสรรพสิ่งต่างหากที่ต้องเสียสละตนเอง (Deleuze, 2006, p. 3) เดอเลิซเขียนว่า

คำถามที่นิชเซถามย้ำไปย้ำมาที่ว่า ‘เจตจำนงของมนุษย์ปรารถนาสิ่งใด’ ‘อะไรคือสิ่งที่สิ่งหนึ่ง ๆ หรือสิ่งต่าง ๆ ปรารถนา’ [คำถามเหล่านี้] ไม่ควรจะเป็นคำถามที่ถูกเข้าใจว่าเป็นการแสวงหาเป้าหมาย ไม่ควรถูกเข้าใจว่าเป็นแรงขับเคลื่อนหรือเป็นจุดหมายปลายทางของตัวเจตน์จำนง สิ่งที่เจตจำนงต้องการคือความแตกต่าง ท่ามกลางที่มันสัมพันธ์กับสิ่งอื่นอย่างมีนัยยะสำคัญนั้น เจตจำนงทำให้ตัวเองเปลี่ยนแปลงไป แตกต่างออกไป และมันกำลังทรสากับความต่างนั้นตั้งแต่แรกเริ่ม ฉะนั้น การที่เจตจำนงของคนต้องเผชิญหน้ากับข้อโต้แย้งจึงไม่ใช่ประสบการณ์เชิงลบเลย... ภาวะปฏิบัติของปรัชญาเอาเข้าจริงแล้ว ก็คือการคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งหมายถึงการยืนยันถึงแก่นแห่งสรรพสิ่งอันเป็นแกนกลางของการดำรงอยู่ของการอุบัติขึ้นของเหตุการณ์ต่าง ๆ และสถานการณ์ใหม่ ๆ (Deleuze, 2006, p. 3)

หากยึดถือเอาความคิดของเดอเลิซว่าด้วยความหลากหลายเป็นฐานคิดเกี่ยวกับสรรพสิ่ง ความคิดของเฮเกลก็เท่ากับเป็นฐานคิดทางปรัชญาที่กระทำความรุนแรงกับความแตกต่างหลากหลายและพหุภาคของสรรพสิ่งอย่างน้อยที่สุดสองประการ

ประการแรก เป็นเรื่องของการเล่นหน้ากันระหว่างจิตวิญญาณสูงสุดในฐานะความคิดหนึ่งเดียวกับความแตกต่างหลากหลาย ในขณะที่เฮเกิลเรียกร้องให้ปวงความคิดทั้งหลายอันไร้คุณภาพเลิกล้มความเป็นตัวตนของตนเองเพื่อยอมรับความคิดหนึ่งเดียวของจิตวิญญาณสูงสุด เดอเลิซไม่ได้คิดเช่นนั้น สิ่งที่เขาเลิखบคิดคือความเป็นตัวตนของสรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่ควรละเลิกความเป็นตัวตนของมันเอง สรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่จำเป็นต้องเสียสละเพื่อหลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกับความสมบูรณ์ เดอเลิซเชื่อว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ ควรมีค่านิยมแบบเสรีและพึงควรธำรงไว้ซึ่งความแตกต่างหลากหลาย

ประการที่สอง เป็นเรื่องของจุดกำเนิด ในขณะที่เฮเกิลยืนยันว่าคุณค่าของจิตวิญญาณสูงสุดสมควรที่จะเป็นทั้งจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุดภายในตัวมันเอง ในเมื่อจิตวิญญาณสูงสุดคือพื้นฐานที่คงรากไว้ไม่เปลี่ยนแปลง จิตวิญญาณสูงสุดจึงเป็นทั้งจุดกำเนิด เป็นทั้งบ่อเกิดและเป็นรากฐาน เพื่อรอคอยให้ความคิดอื่น ๆ เคลื่อนที่เข้ามาบรรจบกับมัน และ ณ จุดที่บรรจบกันของจิตวิญญาณสูงสุดและความคิดต่าง ๆ ก็คือจุดสิ้นสุด ดังนั้น จิตวิญญาณสูงสุดจึงเป็นทั้งจุดกำเนิดและจุดสิ้นสุดในตัวเอง ที่รอคอยให้ความคิดอื่น ๆ เคลื่อนตัวหรือ ‘becoming’ เข้ามาพานพบ และเมื่อพบกัน ณ จุดพึงปรารถนา ก็จะไม่เกิดการเคลื่อนตัวหรือเคลื่อนเปลี่ยนอีกต่อไป กระบวนการแห่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างความคิดต่าง ๆ และจิตวิญญาณสูงสุดเช่นนี้สะท้อนความคิดเรื่อง ‘becoming’ แบบเฮเกิล

ทว่าวิธีคิดของเดอเลิซจะเป็นแบบปฏิเสธรากฐาน เดอเลิซเชื่อว่าจุดกำเนิดกับจุดสิ้นสุดไม่จำเป็นต้องเป็นจุดเดียวกัน จุดกำเนิดไม่ใช่ความสมบูรณ์และจุดสิ้นสุดก็ไม่ใช่ความสมบูรณ์เช่นกัน จุดกำเนิดเริ่มที่ใดก็ได้ ส่วนจุดสิ้นสุดของสรรพสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็นต้องจบลงที่จุดเดียวกัน ดังนั้น การเคลื่อนเปลี่ยนหรือ ‘becoming’ แบบเดอเลิซจึงแตกต่างกับเฮเกิล เพราะการเคลื่อนเปลี่ยนของเดอเลิซจะเป็นแบบถอยห่างออกจากศูนย์กลางและไร้ราก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ‘becoming’ ของเดอเลิซไม่จำเป็นต้องบรรจบกับจิตวิญญาณสูงสุดและการเคลื่อนเปลี่ยนไม่จำเป็นต้องจบลงที่ความสมบูรณ์ สรรพสิ่งต่าง ๆ ให้ถือเสมือนว่าล้นแล้วแต่มีจิตวิญญาณที่เท่าเทียมกันทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ เดอเลิซจึงเลื่อมใสในตัวของนิทเช่ เพราะนิทเช่เองก็มีความคิดคล้ายกันว่าธรรมชาติของปรัชญาหรือปรัชญาในทางปฏิบัติย่อมเกี่ยวพันกับ ‘ภาวะแห่งพลังเพื่อ

การขับเคลื่อน’ (being of force) ซึ่งหมายถึงการที่สรรพสิ่งสัมพันธ์กันและสร้างผลกระทบต่อกัน จนไม่อาจจบลงที่ภาวะหนึ่งเดียวได้ เดอเลิซสรุปความคิดของเขาเกี่ยวกับนิทเช่ว่า

ถ้าหากปรัชญาเป็นเรื่องเกี่ยวกับภาวะแห่งพลังเพื่อการขับเคลื่อน มันจึงเป็นเรื่องที่หยาบโลนที่จะขบคิดเกี่ยวกับภาวะแห่งพลังในฐานะเอกสภาวะ พหุพจน์แห่งพลังเพื่อการขับเคลื่อนทั้งกระทำการ ทั้งได้รับผลกระทบทางไกล (จากพลังอื่น ๆ) ซึ่งระยะห่างนี้แสดงถึงความแตกต่างกันออกไปขององค์ประกอบซึ่งผนวกอยู่ในพลังเพื่อการขับเคลื่อนแต่ละตัว (พลังเพื่อการขับเคลื่อนแต่ละตัวมีองค์ประกอบที่หลากหลายและแตกต่างกันออกไปตามกาลเวลาและสถานที่ ๆ ต่างกันออกไป) และพลังแห่งการขับเคลื่อนนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่สัมพันธ์กันเลย และนี่คือปรัชญาที่เป็นธรรมชาติในความคิดของนิทเช่ (Deleuze, 2006, p. 3)

จิตวิญญาณ 2: เฮเกิลกับการทำลายองค์รวม

จิตวิญญาณคือแก่นของสรรพสิ่งที่วาดรวมความแตกต่างหลากหลายเข้ามาไว้ในที่เดียว จิตวิญญาณถือเป็นความจริงในตนเอง ในงานเขียน *Phenomenology of Spirit* เฮเกิลเขียนว่า “การเกี่ยวพันกับจิตวิญญาณอันบริสุทธิ์ที่ไม่เปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นความจริงที่แปลกแยกจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง (ขึ้นภายในตัวจิตวิญญาณอื่น ๆ) และการเข้ามาอยู่ในการเกี่ยวพันจะทำให้ตัวมัน (จิตวิญญาณอื่น ๆ) กลายเป็นหนึ่งเดียวกันกับจิตวิญญาณสูงสุด” (Hegel, 1979, p. 130) ข้อความนี้หมายความว่า จิตวิญญาณอื่น ๆ หรือความคิดอันหลากหลายอื่น ๆ ต้องให้การยอมรับว่าจิตวิญญาณสูงสุดที่เป็นความจริงนั้น มีเพียงแค่จิตวิญญาณเดียวเท่านั้น จิตวิญญาณอื่น ๆ หรือความคิดอันหลากหลายต้องพร้อมเกี่ยวพันกับจิตวิญญาณสูงสุด จิตวิญญาณอื่น ๆ ต้องปฏิเสธตนเอง ต้องมองว่าตนเองว่าเป็นความจริงที่ไม่สมจริง จิตวิญญาณสูงสุดแม้ว่าจะแตกต่างกับจิตวิญญาณอื่น ๆ หรือแปลกแยกกับจิตวิญญาณอื่น ๆ แต่การเข้าสัมพันธ์กับจิตวิญญาณสูงสุดเท่านั้นที่จะส่งผลให้จิตวิญญาณอื่น ๆ พบเผชิญกับความจริง (Hegel, 1979, p. 132)

ประเด็นที่น่าสนใจคือเฮเกิลกล่าวว่าจิตวิญญาณสูงสุดคือจิตวิญญาณที่แปลกแยกต่อจิตวิญญาณอื่น ๆ แต่กระนั้น จิตวิญญาณอื่น ๆ ก็ยังต้องให้การยอมรับจิตวิญญาณสูงสุด (Hegel, 1979, p. 132) ข้อความนี้สะท้อนว่า เฮเกิลตระหนักดีว่าภายใต้การหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวนั้น แท้จริงแล้วไม่ใช่ฉันทามติ แต่มีความขัดแย้งอยู่ภายในการหลอมรวมเข้าด้วยกันของจิตวิญญาณอื่น ๆ และจิตวิญญาณบริสุทธิ์สะท้อนให้เห็นถึงสภาพที่แท้จริงในสองมิติ **มิติแรก** ก็คือสภาพที่กลายเป็นศูนย์ของจิตวิญญาณอื่น ๆ เหตุเพราะจิตวิญญาณอื่น ๆ ถูกเรียกร้องให้ทำลายตนเอง สร้างบาดแผลให้ตนเองเพื่อยอมรับจิตวิญญาณสูงสุดที่เหนือกว่า (Hegel, 1979, p. 133) และ **มิติที่สอง** การยอมรับและปรับเปลี่ยนของจิตวิญญาณอื่น ๆ ต่อจิตวิญญาณสูงสุด คือการชำระจิตวิญญาณต่าง ๆ หรือปวงความคิดที่ไร้คุณภาพต่าง ๆ ให้บริสุทธิ์ เพื่อที่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งกับโลกอย่างเต็มตัว (Hegel, 1979, p. 133) ดังนั้น จิตวิญญาณสูงสุดแม้จะเป็นความแปลกแยกต่อจิตวิญญาณอื่น ๆ แต่ตัวมันก็คือ ‘ของขวัญ’ ที่ส่งมอบให้กับจิตวิญญาณอื่น ๆ ให้เข้ามาสานสัมพันธ์กับตัวมัน เฮเกิลจึงขนานนามเรียกจิตวิญญาณสูงสุดว่าเป็น “ของขวัญที่มาจากสถานที่อันแปลกแตกต่าง” (a gift from the alien source) (Hegel, 1979, p. 133)

นักปรัชญาชาวสโลเวเนีย สลาวอย ชิเชค (Slavoj Žižek) ตั้งข้อสังเกตว่าภายใต้องค์รวมของความสมบูรณ์ของจิตวิญญาณสูงสุดแบบที่เฮเกิลเสนอนั้น ไม่ได้ปราศจากภาวะปรปักษ์เลย กล่าวคือในการหล่อหลอมองค์รวมขึ้นมา ย่อมต้องอาศัยองค์ประกอบต่าง ๆ แต่กระนั้น องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ว่านั้น ก็อาจจะไม่ได้เต็มใจหลอมรวมเข้ากับองค์รวม จนเกิดเป็นภาวะปรปักษ์หรือการแข็งข้อต่อองค์รวม แต่กระนั้นองค์รวมก็มักปิดบังภาวะปรปักษ์เหล่านั้นราวกับว่าไม่มีการแข็งข้อใด ๆ เกิดขึ้น องค์รวมที่ไม่ยอมฉายภาพการแข็งข้อเช่นนี้ จึงเป็นองค์รวมที่เป็นเพียงภาพมายาของความสมบูรณ์แบบ แดส์กลิงไปแล้วกลับ ‘กลวงเปล่า’ เพราะขาดภาพที่สมจริง (Žižek, 2016, pp. 10 - 11) จากข้อความของชิเชค พิจารณาได้ว่าข้อเสนอของเฮเกิลเกี่ยวกับเรื่องการหลอมรวมเข้ากันของจิตวิญญาณสูงสุดและจิตวิญญาณอื่น ๆ แน่หนอนว่ามีภาวะปรปักษ์แฝงอยู่ แต่เฮเกิลลงใจเพิกเฉยภาวะปรปักษ์ เขาจึงเฝ้ากลบเกลื่อนภาวะปรปักษ์ด้วยสร้างดุลยพินิจ ว่าเป็นการชำระล้างจิตวิญญาณอื่น ๆ ให้เกิดความบริสุทธิ์ มิหนำซ้ำเฮเกิลยังมี

คลุยพินิจว่าจิตวิญญาณสูงสุดถือเป็น ‘ของขวัญ’ แก่จิตวิญญาณอื่น ๆ ตามที่กล่าวไปแล้ว อีกด้วย

เราสามารถพิจารณามิติความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลโดยอาศัยฐานคิด การเข้าใจเฮเกลแบบซิเชค ซึ่งทัศนคติแบบมาร์กซิส (Marxism) ของซิเชคสะท้อน ทัศนคติการทำความเข้าใจเฮเกลที่แตกต่างออกไปจากทัศนคติแรกตามที่ได้กล่าวไปแล้ว ในทัศนคติแรกนั้น จะเห็นว่าจิตวิญญาณสูงสุดสกัดกันพหุภาคและความแตกต่าง หลากหลาย ทัศนคตินี้สร้างความไม่พอใจให้กับนักคิดอย่างเดอเลซ สำหรับทัศนคติ ที่สองนี้ จะอาศัยความคิดของซิเชคเพื่อเข้าใจความคิดของเฮเกล โดยมองว่าเฮเกลคือ นักคิดผู้ปรารถนาจะวิพากษ์ ทำลายและรื้อถอนองค์รวม จิตวิญญาณสูงสุดของเฮเกล ไม่ใช่จิตวิญญาณแห่งรัฐ แต่หมายถึงการก่อตัวของพลังทางการเมืองแบบมากซ์ที่มุ่ง ทำลายองค์รวม และพลังทางการเมืองแบบมากซ์กลับเป็นสิ่งที่ไม่ได้ ‘ถูกนับ’ ให้เป็นส่วน หนึ่งกับบริบททางสังคมการเมือง ที่สำคัญคือทัศนคติการทำความเข้าใจความคิดของ เฮเกลในลักษณะนี้ของซิเชคตั้งเฝ้ามาตั้งแต่ต้นทศวรรษปี 1990 จนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะ มุมมองดังกล่าวได้รับการสะท้อนในงานเขียนที่ผ่านมาของซิเชคมาโดยตลอด เช่น *Incontinence of the Void* (2017) *Disparities* (2016) *The Ticklish Subject* (2000) และ *Tarrying with the Negative* (1993)

ในเบื้องต้น หากพิจารณาที่งานเขียนเมื่อปี ค.ศ. 2017 อย่าง *Incontinence of the Void* จะเห็นว่า ซิเชคมีความเห็นว่าจิตวิญญาณของเฮเกลสะท้อนถึงความยิ่งใหญ่ ของตัวตนของมนุษย์ ทว่าการใช้ชีวิตในโลกทุนนิยมปัจจุบันนั้นกลับเป็นเงื่อนไขสกัดกั้น ไม่ให้มนุษย์บรรลุซึ่งจิตวิญญาณของตนเอง กระนั้น จิตวิญญาณแบบมากซ์ที่ติดต่อต้าน และโค่นล้มทุนนิยมก็เป็นสิ่งที่ก่อตัวขึ้นมาแล้วจริง เพียงแต่ว่าจิตวิญญาณที่จะต่อต้าน ทุนนิยมยังไม่ได้เปิดพื้นที่ในสังคมมากเท่าใดนัก จิตวิญญาณที่ติดต่อต้านทุนนิยมถือเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ (The Real) และเกิดขึ้นจริงแล้วในสังคม ซึ่ง ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ในที่นี้ อ้างอิงความคิดของ ฌาคส์ ลากอง (Jacques Lacan) ว่าหมายถึงการดำรงอยู่ของ ความคิดความอ่านรวมถึงความรู้บางประการที่ก่อตัวขึ้นแล้วจริงในสังคม แต่ไม่ได้รับการ ยอมรับให้เข้ามาอยู่ในสังคม ไม่ได้รับการยอมรับให้เข้ามาอยู่ในระบบภาษา ในระบบ สัญลักษณ์และในระบบความหมายอย่างเต็มตัว โดยผลลัพธ์ก็คือความเข้าใจที่คน

ส่วนใหญ่มิต่อสังคม จึงพลาดที่จะมองเห็นการดำรงอยู่ของสิ่งที่ตั้งอยู่จริง จากการที่สังคมไม่ได้ควบรวม ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งกับมัน ลากองจึงมอง ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ นั้น ว่าเป็นตัวการที่ทำให้องค์รวมของสังคมไม่อาจเป็นปึกแผ่นหรือสมบูรณ์แบบได้ (Lacan, 1998, p. 20)

เรื่องที่น่าสังเกตคือซิเชคผสมผสานความคิดของ มากซ์ ลากอง และเฮเกิล เข้าด้วยกันอย่างลงตัว ซิเชคเชื่อว่าจิตวิญญาณที่ต่อต้านทุนนิยมแบบมากซ์เกิดขึ้นมาแล้วจริง หลักปรัชญาของซิเชคคือจิตวิญญาณแบบเฮเกิลที่ต่อต้านทุนนิยมด้วยอุดมการณ์แบบมากซ์ ถือเป็นสิ่งที่ลากองเรียกว่าเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ซึ่งไม่อาจถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งกับทุนนิยม เพราะ ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ นั้น คือสิ่งที่คิดโค่นล้มทุนนิยมซึ่งจะเป็นอันตรายต่อทุนนิยมเสียเอง (Žižek, 2016, p.14) ในขณะนี้แม้ว่าจิตวิญญาณที่คิดโค่นล้มทุนนิยมเผยโฉมออกมาเต็มตัวไม่ได้ แต่จิตวิญญาณแบบเฮเกิลที่คิดล้มล้างทุนนิยมด้วยอุดมการณ์แบบมากซ์ ก็ยังเฝ้ารอการมีพื้นที่ในโลกทุนนิยมเพื่อต่อต้านทุนนิยม (Žižek, 2017, pp. 97 - 104) ซึ่งข้อความคิดเช่นนี้ของซิเชคนับว่าสอดคล้องตามชื่อหนังสือที่เขาชื่อว่า *Incontinence of the Void* เพราะ incontinence นั้นแปลว่า ‘ความไม่หยุดยั้ง’ ส่วน void หมายถึง ‘ความว่าง’ ซึ่งความว่างในที่นี้ไม่ได้หมายถึงสิ่งที่ไม่ได้อยู่จริง ความว่างถือเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง เป็นสิ่งที่ไม่หยุดยั้งการดำรงอยู่ เป็นสิ่งที่ไม่ได้สูญสลายไป เพียงแต่ขณะนี้การดำรงอยู่ของมัน ยังไม่ได้ปรากฏเป็นส่วนหนึ่งของธรรมเนียมสังคม มันไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของระเบียบสัญลักษณ์และโลกแห่งภาษาที่จะเป็นที่ยอมรับกันได้ มันจึงเป็นความว่างที่ไม่ได้ปรากฏโฉมออกมา แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า มันไม่ได้มีอยู่จริง

การเชื่อมโยงความคิดระหว่างเฮเกิล (จิตวิญญาณสูงสุด) ลากอง (สิ่งที่ตั้งอยู่จริง) และมากซ์ (การเมืองต่อต้านทุนนิยม) ของซิเชคไม่ได้เพิ่งได้รับการสถาปนาในหนังสือ *Incontinence of the Void* ซิเชคมีฐานการคิดเชิงบูรณาการระหว่างเฮเกิล ลากอง และมากซ์มานานแล้ว การก่อรูปทางความคิดเช่นนี้มีมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 โดยหลักฐานที่สำคัญปรากฏในงานเขียนที่ชื่อว่า *Tarrying with the Negative* (1993) ซึ่งในงานชิ้นนี้ซิเชคสร้างมุมมองว่าจิตวิญญาณแบบของเฮเกิลสอดคล้องกับข้อเสนอเรื่อง Cogito ของ เรเน เดอกาสตร์ (Rene Descartes) ซิเชคเสนอว่าเดอกาสตร์ในช่วงท้าย

ชีวิตเริ่มมีมุมมองเกี่ยวกับ Cogito ว่าเป็นตัวตนแห่งชีวิตมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์สูงสุด ซึ่งทัศนคติเช่นนี้สอดคล้องกับเฮเกล เพราะเฮเกลเชื่อว่ามนุษย์ควรจะปรับเปลี่ยนจิตสำนึกของตนเองเพื่อยอมรับจิตวิญญาณที่สมบูรณ์ แต่ที่น่าสนใจกว่านั้น คือซิเชคเลือกที่จะอ่าน Cogito ของเดอกาสตรกับแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลบนฐานความคิดของลากอง และมากขึ้นในสองสาระสำคัญดังนี้

ประการที่หนึ่ง ซิเชคยืนยันว่าจิตวิญญาณแบบเฮเกลและ Cogito แบบเดอกาสตรคือองค์ประกอบที่พยายามแยกตัวออกจากบริบทสังคม เนื่องจากมันเป็นสิ่งที่ต่อต้านฉันทามติของสังคม มันจึงเป็นสิ่งที่ ‘ไม่ถูกนับ’ หรือพยายามแยกตัวออกจากบริบทสังคม (Žižek, 1993, p. 13) เมื่อเป็นเช่นนั้นทั้ง Cogito ของเดอกาสตรและแนวคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลจึงมีสถานะเป็นปริศนา หรือนั่นก็คือตัวตนที่ไม่หลอมตัวเป็นส่วนหนึ่งกับสังคม ด้วยเหตุนี้ Cogito ของเดอกาสตรและจิตวิญญาณสูงสุดของเฮเกลจึงมีสถานะเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ แบบลากอง (Žižek, 1993, p. 21)

ประการที่สอง ซิเชคเชื่อมโยงจิตวิญญาณของเฮเกลเข้ากับการเมืองแบบมากซ์ ซิเชคยืนยันว่ามากซ์คือผู้ที่ตระหนักว่าการปฏิบัติของชนชั้นกรรมาชีพคือภาพแทนของตัวตนมนุษย์ที่ปรารถนาเป็นอิสระออกจากพันธนาการทางสังคม การปฏิบัติชนชั้นกรรมาชีพของมากซ์เท่านั้นที่จะทำให้ตัวตนของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางสังคมประนีประนอมกันได้ ชนชั้นกรรมาชีพคือกลุ่มคนที่แปลกแยกจากสภาพสังคมการผลิต พวกเขาอุทิศตัวเป็นแรงงานในระบบตลาด พวกเขาผลิตงานล้มมือ แต่กลับไม่ได้รับความยุติธรรมในเชิงของค่าจ้างเท่าที่ควร พวกเขามีหน้าที่ต้องทลายความแปลกแยก (dis-alienation) อันเกิดจากสภาพสังคมทุนนิยม ดังนั้น การนำเอาวิธีคิดแบบเฮเกลเรื่องจิตวิญญาณเข้ามารวบวิเคราะห์ควบคู่กันกับมากซ์ ส่งผลต่อดุลยพินิจไม่ใช่แต่เพียงว่าทุนนิยมคือระบบเศรษฐกิจที่เน้นให้เรามองเห็นแต่ด้านดี ๆ ของมัน และมักปกปิดไม่ให้เรามองเห็นสภาพอันแร้นแค้นของชนชั้นกรรมาชีพ (Žižek, 1993, p. 21) หากแต่ชนชั้นกรรมาชีพในการเมืองแบบมากซ์คือภาพแทนของจิตวิญญาณอันสูงสุดแบบเฮเกลและ Cogito แบบเดอกาสตร ชนชั้นกรรมาชีพมีหน้าที่ปรับความสัมพันธ์ภายในสังคมทุนนิยมเสียใหม่เพื่อให้พวกเขามีพื้นที่ยืนมากขึ้นหรือมี ‘เสียง’ มากขึ้นในสังคม (Žižek, 1993, p. 21)

จะเห็นว่า เฮเกิลในความเห็นของซีเชคคือเฮเกิลผู้มีความรุนแรงแทรกตัวอยู่ในข้อเสนอเรื่องจิตวิญญาณ เฮเกิลของซีเชคเป็นการปฏิบัติกับเฮเกิลในฐานะนักปฏิวัติทางชนชั้นแบบมากซ์ เฮเกิลแบบซีเชคจะแตกต่างกับเฮเกิลในความเห็นแบบของเดอเลิซ ซีเชคและเดอเลิซมีทัศนคติการมองความรุนแรงในตัวเฮเกิลแตกต่างกัน เดอเลิซจะมองเฮเกิลว่าเป็นเพียงนักคิดอนุรักษ์นิยมคนหนึ่ง และความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกิลในสายตาของเดอเลิซ ก็คือการบีบบังคับให้ทุกคนทั้งหลายต้องยอมรับความเป็นหนึ่งเดียว ส่วนซีเชคจะอ่านความรุนแรงในตัวเฮเกิลในทางตรงกันข้าม ซีเชคมองเฮเกิลว่าเป็นราชันย์แห่งการปฏิวัติสังคม ซีเชคมองว่าการผูกโยงจิตวิญญาณแบบเฮเกิลเข้ากับการเมืองของชนชั้นกรรมาชีพแบบมากซ์เท่านั้นที่จะเป็นเงื่อนไขแห่งเสรีภาพเป็นการหลุดพ้น เป็นความรุนแรงเพื่อการปลดปล่อยอย่างแท้จริง เมื่อทัศนคติการอ่านเฮเกิลแตกต่างกัน ก็ส่งผลให้ความรุนแรงที่เดอเลิซสัมผัสได้จากห้วงความคิดของเฮเกิลแตกต่างกับของซีเชค เดอเลิซสัมผัสความรุนแรงในตัวเฮเกิล เพราะเห็นว่าเฮเกิลมีทัศนคติในลักษณะที่บีบบังคับให้ความหลากหลายต้องเสียสละและยอมรับจิตวิญญาณสูงสุดอันเป็นหนึ่งเดียว เดอเลิซมองว่าข้อความคิดลักษณะนี้จะเมิดต่อพหุภาคนิยมอันเป็นภววิทยาที่เดอเลิซศรัทธา ส่วนซีเชคสัมผัสความรุนแรงในห้วงความคิดของเฮเกิลในลักษณะที่ว่าเฮเกิลปรารถนาการปฏิวัติรัฐและสังคม สำหรับซีเชค เฮเกิลเป็นนักคิดในสายเดียวกันกับมากซ์ ดังนั้น ถ้าหากเดอเลิซและซีเชคจะเกิดความเห็นที่แตกต่างกันทางปรัชญา หนึ่งในเหตุผลนั้นก็คงเป็นทัศนคติการอ่านเฮเกิลที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

ทัศนคติการอ่านเฮเกิลของซีเชคโดยมองว่าเฮเกิลเป็นนักคิดนิยมความรุนแรงแบบมากซ์ไม่ได้จบลงแค่หนังสือเรื่อง *Tarrying with the Negative* เท่านั้น หลักฐานเกี่ยวกับประเด็นนี้เป็นที่ประจักษ์ในหนังสือเล่มสำคัญอีกหลายเล่มในช่วงชีวิตของเขา แต่ที่เลือกนำมาอภิปรายในที่นี้คือ *The Ticklish Subject* (2000) และ *Disparities* (2016) ความน่าสนใจของงานเขียนเรื่อง *The Ticklish Subject* อยู่ที่การพินิจความรุนแรงในห้วงความคิดของเฮเกิลผ่านความคิดๆหนึ่งของเฮเกิล ซีเชคอ้างว่านักอ่านเฮเกิลส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจต่อความคิดนี้ ความคิดที่ว่านั่นก็คือการกล่าวอ้างว่าสถานะของมนุษย์ที่แท้จริงไม่ใช่ความสว่าง แต่เป็นสถานะที่ซ่อนเร้นอยู่ในความมืด ตัวตน

มนุษย์จริง ๆ จึงเปรียบเหมือนกับเป็น ‘ความมืดมิดแห่งโลก’ หรือนั่นก็คือเป็น ‘ราตรีกาลของโลก’ (night of the world) ซึ่งใจความสำคัญของแนวคิดนี้ของเฮเกลเป็นดังนี้

สภาวะแห่งความเป็นมนุษย์คือความมืด เป็นความไม่มีอันว่างเปล่า ซึ่งประกอบไปด้วยทุกสิ่งอย่างในความเรียบง่าย ซึ่งก็คือความมากมายมหาศาลที่ไม่มีที่สิ้นสุดของการนำเสนอ (หมายถึงการนำเสนอความเป็นตัวตนของตัวเองของมนุษย์แต่ละคน – ผู้เขียน) ที่ไม่มีสิ้นสุดของจินตนาการหรือภาพลักษณ์ต่าง ๆ ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่พวกเขาถือครองเป็นของตัวเอง (หมายถึงบางครั้งมนุษย์ก็ต้องยอมรับความคิดอื่น ๆ หรือองค์ความรู้อื่น ๆ เข้ามาไว้ที่ตนเอง มนุษย์ต้องมองจินตนาการของคนอื่น ๆ ให้ออกมั่งสิ่งเหล่านั้นจะไม่ใช้ของตนเอง – ผู้เขียน) หรือไม่กี่ไม่ได้ปรากฏอยู่จริงเลยในเบื้องหน้าเรา ความมืดมิดอันเป็นเนื้อในของธรรมชาติปรากฏอยู่เบื้องหน้า มันคือตัวตนอันบริสุทธิ์ซึ่งในภาพแห่งการนำเสนอตัวตนที่หลอกหลอนเช่นนี้ก็คือราตรีกาลโดยรอบด้าน ซึ่ง ณ เบื้องหน้าตรงนี้มันได้ยิงศรยะป้อนเลือด ไป ณ ตรงนั้นที่มีภูตสีขาวน่ากลัวตัวที่อาศัยอยู่ตรงนี้มาก่อนหน้านั้นและได้หายสาบสูญไป (Žižek, 2000, p. 29)

เฮเกลเสนอว่ามนุษย์มีความเป็นราตรีกาล มนุษย์มีความมืดมิดเป็นองค์ประกอบในอัตลักษณ์ของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประโยคที่กล่าวว่า “ความมืดมิดอันเป็นเนื้อในของธรรมชาติได้ปรากฏอยู่เบื้องหน้า มันคือตัวตนอันบริสุทธิ์” ซึ่ง “ไม่ได้ปรากฏอยู่จริงเลยในเบื้องหน้าเรา” ประโยคนี้หมายความว่าเนื้อแท้หรือแก่นของความ เป็นมนุษย์คือ ‘ความมืดมิด’ หรือนั่นก็คือเป็นความจริงที่ไม่อาจสัมผัสได้อย่างชัดเจน เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง แต่ไม่ปรากฏให้สัมผัส นอกจากนี้ ข้อความถัดมาที่กล่าวว่า “มันได้ยิงศรยะป้อนเลือดไป ณ ตรงนั้นที่มีภูตสีขาวน่ากลัวที่อาศัยอยู่ตรงนี้มาก่อนหน้านั้นและได้หายสาบสูญไป” ประโยคนี้หมายความว่าเนื้อแท้ของความมืดมิดในตัวมนุษย์คืออัตลักษณ์แห่งความรุนแรง มนุษย์ปรารถนาความรุนแรงอยู่เบื้องลึก ส่วนภูตสีขาวคือภาพแทนของสังคมและอำนาจอันเป็นสิ่งที่มนุษย์ปรารถนากำจัดมัน เสียจนภูตขาวตัวนั้นหายสาบสูญไป หวังความคิดเช่นนี้จึงสะท้อนว่าเฮเกลที่ชี้เขตตีความคือนักคิดที่มีความ

รุนแรงอยู่ในงานเขียน เฮเกิลในมุมมองของซิเชคคือเฮเกิลผู้เพียรหาการล้มล้างสังคมและองค์รวม

ซิเชคอธิบายประเด็นนี้โดยเสนอว่าความรุนแรงของเฮเกิลเปรียบได้กับกิริยาของ ‘การตัด’ (cut) ซึ่งประสงคที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมหรือทำลายองค์รวม เป็นที่อนุมานได้ว่าในทุกสังคมย่อมมีกลุ่มคนที่เป็นผู้เสียเปรียบจากสังคม และเป็นผู้แสวงหาโอกาสที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม เนื่องด้วยแรงปรารถนาที่จะสร้าง ‘การตัด’ หรือเปลี่ยนแปลงสังคมเป็นสิ่งที่มิอยู่ทุกแห่ง ในทุกกาลเวลาและสถานที่ จึงไม่แปลกว่าแรงปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม ค่านิยม ประเพณีต่าง ๆ ถือเป็นสิ่งที่เปราะบางสากล (concrete universality) ส่วนที่ถือว่าเป็นรูปธรรมสากลเพราะความพยายามในการเปลี่ยนแปลงสังคมคือสิ่งที่พบเผชิญได้ในทุกสังคม ซิเชคกล่าวชัดเจนว่า ‘การตัด’ ในจินตนาการของเฮเกิลคือแรงปรารถนาที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคม (Žižek, 2000, pp. 101 - 103) นอกจากนี้ กิริยาทางการเมืองว่าด้วย ‘การตัด’ มีความเชื่อมโยงกับ ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ของลากอง กิริยาของ ‘การตัด’ คือ กิจกรรมทางการเมืองว่าด้วยการต่อต้านรัฐที่พยายามจะกลับเข้ามาในพื้นที่ในสังคมและเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม การแข่งขันข้อกับรัฐเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกลบหายไป ไม่ได้ถูกจัดการโดยง่ายด้วยอาศัยกำลังปราบปราม เพราะยังปราบปราม (ยังจับกุม ยังฆ่า) ก็ยังแข่งขัน ข้อยังรัฐปราบปราม การตอบโต้หรือแข่งขันกับรัฐก็แค่ดูเหมือนว่าหายไปชั่วคราว แต่จริง ๆ แล้วมันไม่ได้หายไปเลย มันแค่ซ่อนเร้นเท่านั้น เพราะมันเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ไม่ได้หายไปไหน ถ้าหาก ‘การตัด’ คือการปฏิวัติสังคมด้วยอุดมการณ์แบบมากซ์ ‘การตัด’ ก็คือจิตวิญญาณแบบเฮเกิล ที่มองได้ว่าเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ แบบลากอง ที่พร้อมจะปะทุการปฏิวัติเพื่อสร้างความรุนแรงปลดปล่อยจากตำแหน่งที่เป็น ‘ความมืดมิดของโลก’ โดยไม่เกี่ยงงอนเวลาและสถานที่ ทั้งนี้เพื่อสร้างเสรีภาพที่แท้จริง ไม่ใช่เสรีภาพที่เมื่อกระทำการลงไปแล้ว ยังคงผลิตซ้ำระบบทุนนิยมและผลิตซ้ำระเบียบเศรษฐกิจการเมืองเดิม ๆ

อนึ่ง น่าสังเกตว่าการก่อรูปความคิดเรื่องความรุนแรงเพื่อการปลดปล่อยแบบมากซ์ของซิเชคดังที่อภิปรายมานี้ ไม่ได้เพิ่งมาปรากฏในงานเขียน *Violence* (2008) หากแต่ก่อรูปวิธีคิดมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1993 - 2000 แล้ว ผู้เขียนเห็นว่าการทำงานทำความเข้าใจความรุนแรงปลดปล่อยของซิเชค จำเป็นต้องเข้าใจบูรณาการความคิดของ มากซ์ เฮเกิล

และลากอง จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ ชิเซคปฏิบัติกับเฮเกลในฐานะนักคิดฝ่ายซ้าย ชิเซคคลุกเคล้าเฮเกลเข้ากับการเมืองแนวมากซ์และความคิดจิตวิเคราะห์ของลากอง ทศนคติการเข้าใจเฮเกลของชิเซคเช่นนี้ ย่อมตรงข้ามกับผู้ที่ยินยเฮเกลในฐานะนักคิดฝ่ายขวาที่สำคัญ ชิเซคยังระบุให้เราเห็นถึงความรุนแรงให้ห้วงวิคิดของเฮเกล หากเรามองเฮเกลจากฐานคิดแบบชิเซค จะพบว่าเฮเกลถือเป็นหนึ่งนักปรัชญาตะวันตกผู้เขียนความรุนแรงเพื่อการต่อต้านรัฐและสังคม และชิเซคยังคงตอกย้ำว่าเฮเกลคือนักคิดผู้คาดหวังความรุนแรงเพื่อการโค่นล้มสังคมในหนังสือเมื่อปี ค.ศ. 2016 ชื่อว่า *Disparities* (หรือที่เฮเกลใช้คำว่า *Ungleichheit* ในภาษาเยอรมัน) ซึ่งชิเซคเชื่อมโยงความคิดของเฮเกลเข้ากับการทำลายองค์กรรวม ชิเซคเขียนว่า

ในระดับพื้นฐานที่สุด ความไม่สมส่วนชี้ให้เห็นถึงองค์กรรวมทั้งองค์ประกอบต่าง ๆ ของมันไม่ได้สอดคล้องกัน ดังนั้น องค์กรจึงเป็นเพียงการหลอมตัวขึ้นอันจอมปลอม ความเป็นเอกภาพที่ดูเป็นธรรมชาติแท้จริงคือความย่อยยับ ความสมบูรณ์แบบที่สร้างเอกภาพคือความสมบูรณ์แบบที่ผิดพลาด เป็นองค์กรรวมที่ผิดพลาด สิ่งที่ถูกทำให้คลุมเครือคือโดยชั้นพื้นฐานแล้วมันมีเพียงแค่องค์ประกอบเพียงหนึ่งองค์ประกอบกับรอยร้าวภายในตัวมันเท่านั้น (Žižek, 2016, pp. 10 - 11)

จากประโยคข้างต้น เมื่อองค์กรรวมเผชิญกับ ‘ความไม่สมส่วน’ ในตัวของมันเอง จึงเท่ากับว่าภายในองค์กรรวมมี ‘รูรั่ว’ (hole) ปรากฏอยู่ องค์กรรวมจึงเป็นความไม่สมบูรณ์แบบและเป็นความขาด หากกล่าวโดยอ้างอิงตามภาษาจิตวิเคราะห์ของลากองที่กล่าวไว้ในงานสัมมนาเรื่อง *Sinthome* ก็คือภายในองค์กรรวมขององค์ความรู้ที่วางตัวเป็นสากลนั้นย่อมไม่สมบูรณ์แบบ เป็นความขาด เพราะองค์กรรวมมี ‘รูรั่ว’ ปรากฏอยู่ (Lacan, 2016, p. 54) ชิเซคหยิบยืมความคิดของลากองในส่วนนี้เข้ามาใช้วิเคราะห์เรื่ององค์กรรวมของเฮเกล ชิเซควิเคราะห์ว่า “สิ่งที่เราเห็นสภาวะความเป็นจริงคือสิ่งที่มักถูกตัดยอดออกไปเป็นสภาวะที่ถูกกลั่นกรองแล้ว มิติบางมิติได้ถูกขจัดออกไปและไม่กลายเป็นส่วนหนึ่งของสภาวะความเป็นจริงของเรา” (Žižek, 2016, p. 14)

ข้อความคิดนี้สะท้อนว่ามนุษย์กำลังประสบกับสิ่งที่ชิเซคเรียกว่าเป็นบาดแผลที่เฮเกลสร้างไว้ให้มนุษย์ทุกคนพึงตระหนัก ‘บาดแผลแบบเฮเกล’ หรือที่ใช้ภาษาอังกฤษว่า

‘The Hegelian Wound’ หมายถึง สภาวะความเป็นจริงที่ไม่สมบูรณ์แบบ อันหมายถึง สภาวะความเป็นจริงที่หลอกตามนุษย์และที่เสแสร้งให้มนุษย์เชื่อว่าเป็นความจริง ซึ่งส่งผลให้มนุษย์แปลกแยกกับความจริง ส่วนการที่จะรักษาบาดแผลนี้ได้ ก็คือการที่ มนุษย์ต้องเอาชนะความแปลกแยกหรือความจริงที่ไม่สมบูรณ์แบบนี้ให้จงได้ สำหรับ ซีก เขาเชื่อว่าจิตวิญญาณแบบเฮเกลคือการต่อกรกับองค์กรรวมที่สร้างความแปลกแยก ให้กับมนุษย์ หากเชื่อมโยงกับมากซ์ ก็คือการต่อกรโดยชนชั้นกรรมาชีพผู้แปลกแยกกับ ความจริงและผู้ประกาศภาวะปรปักษ์กับองค์กรรวม โดยมีเป้าประสงค์เพื่อที่จะไม่แปลก แยกกับตนเองอีกต่อไป นอกจากนี้ การที่จิตวิญญาณของมนุษย์จะไม่แปลกแยกกับความจริงอีกต่อไปนั้น นอกจากจะเป็นความพยายามเพื่อให้มนุษย์ได้รับตัวตนที่แท้จริงของ ตนเองกลับคืนมาแล้วนั้น “การกลับมาพบพบกับตัวตนจริง ๆ ของตนเองจากสภาพ แห่งความแปลกแยก” (Žižek, 2016) ยังถือเป็นการยอมรับให้สารนิพนธ์ทางการเมือง แนวมากซ์เป็นจริงขึ้นมาอีกด้วย การยอมรับสารนิพนธ์ทางการเมืองแบบมากซ์คือ การรักษาบาดแผลจากที่องค์กรรวมกระทำกับมนุษย์ ให้มนุษย์เผชิญกับความจริงที่บิดเบือน และแปลกแยกออกไป ดังนั้น การปฏิเสธองค์กรรวมจึงไม่ใช่การปลื้มใจหรือถอยห่างออก จากองค์กรรวม เพราะบาดแผลจะได้รับการรักษาก็ต่อเมื่อมนุษย์กลับเข้าไปต่อสู้กับองค์กร รวม ดังที่ซีกเคยยกประโยคหนึ่งของเฮเกลขึ้นมาเสมอ ประโยคนั้นกล่าวว่า “บาดแผลจะได้รับการเยียวยาได้ด้วยหอกที่แทงคุณเท่านั้น” (The Wound is Healed only by the Spear that Smote you) หรือที่ในภาษาเยอรมันกล่าวว่า “Die Wunde schliesst der Speer nur der Sie schlug” (Žižek, 1993, pp. 165 - 199) โดยสรุป จะเห็นว่า การทำความเข้าใจความคิดเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลของซีก ส่งผลให้ห้วงแห่ง ความคิดของเฮเกลไม่ได้เป็นอะไรอื่น นอกเสียไปจากการเขียนความรุนแรงเพื่อการ ต่อกรกับองค์กรรวม และไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ซีกคือผู้ที่ระบุว่าเฮเกลได้เขียนความ รุนแรงขึ้นในห้วงความคิดของตนเองแล้ว และความรุนแรงที่เฮเกลคิดขึ้นนั้นก็มีความ ละม้ายคล้ายคลึงกับสารนิพนธ์ทางการเมืองแนวมากซ์นั่นเอง

สรุป

บทความเปรียบเทียบการทำความเข้าใจเฮเกลผ่านฐานคิดแบบเดอเลิซและชิเชค ฐานคิดแบบเดอเลิซ มอบผลลัพธ์สำคัญว่าจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สมบูรณ์แบบเพราะมันจัดวางให้ตนเองเป็นสิ่งที่สูงค่า ในขณะที่ความคิดอื่น ๆ ที่ไร้คุณค่าหรือไร้คุณภาพนั้นจำเป็นต้องปฏิเสธตัวตนของมันเองหรือละทิ้งความเป็นตนเองเพื่อยอมรับจิตวิญญาณซึ่งเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่า การทำเช่นนี้ของจิตวิญญาณสะท้อนถึงความรุนแรงในตัวจิตวิญญาณเองที่ไม่ยอมรับความแตกต่างหลากหลายรวมถึงไม่ยอมรับคุณค่าแบบเสรีนิยม ในขณะที่เดียวกันการทำความเข้าใจจิตวิญญาณของเฮเกลจากฐานคิดแบบชิเชคระบุว่าจิตวิญญาณแบบเฮเกลคือแรงปรารถนาที่จะทำลายองค์รวม จิตวิญญาณจึงไม่ใช่องค์รวม แต่เป็นการเมืองแนวมากซ์อันถือเป็น ‘สิ่งที่ตั้งอยู่จริง’ ที่องค์รวมอยากจะทำจัดแต่ก็ทำจัดไม่ได้ สำหรับชิเชค จิตวิญญาณของเฮเกลจึงเป็นจิตวิญญาณเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและไม่ได้เป็นการยอมรับสังคมที่เป็นอยู่เหมือนที่เดอเลิซเชื่อ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าเดอเลิซและชิเชคต่างก็สังเกตเห็นถึงความรุนแรงในข้อเสนอเรื่องจิตวิญญาณของเฮเกลเหมือนกัน ทว่าความรุนแรงในจิตวิญญาณของเฮเกลที่ทั้งสองนักคิดมองเห็นนั้นมีคุณลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

เอกสารอ้างอิง

- Deleuze, G. (2006). *Nietzsche and Philosophy*, Translated by Tomlinson, H. London and New York: Continuum.
- Hegel, G. W. F. (1979). *Hegel's Phenomenology of Spirit*, Translated by Miller, A. V. New York: Oxford University Press.
- _____. (2012). *Elements of the Philosophy of Right (17th edition)*, Translated by Nisbet, H. B. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lacan, J. (1998). *Encore: The Seminar of Jacques Lacan Book XX: On Feminine Sexuality, The Limits of Love and Knowledge, 1972 - 1973. Translated by Fink, B.* London and New York: W. W. Norton & Company.
- _____. (2016). *The Sinthome: The Seminar of Jacques Lacan Book XXIII. Edited by Miller, J. A.* Cambridge and Malden: Polity Press.
- Smith, W. (1980). Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review*, 3(1), pp. 51 - 68.
- Weber, M. (2015). *Weber's Rationalism and Modern Society, Translated by Waters, T. & Waters, D.* London: Palgrave Books.
- Žižek, S. (1993). *Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology.* Durham: Duke University Press.
- _____. (2000). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology.* London and New York: Verso.
- _____. (2008). *Violence: Six Sideways Reflections.* New York: Picador Books.
- _____. (2014). *The Most Sublime Hysteric: Hegel with Lacan.* London and New York: Polity Press.
- _____. (2016). *Disparities.* London and New York: Bloomsbury.
- _____. (2017). *Incontinence of the Void: Economico-Philosophical Spandrels.* Cambridge and Massachusetts. The MIT Press.
- _____. (2018, December 29). Christ, Hegel, Wagner. *International Journal of Žižek Studies*. Retrieved from <http://zizekstudies.org/index.php/IJZS/article/view/38>